

درآمدی بر فلسفه عرفان

تحلیل و نقد دیدگاه‌های والتر استیس در کتاب «عرفان و فلسفه»

بر مبنای فلسفه و عرفان اسلامی

محمد فتاح اشکوری

انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی

۱۳۹۳

سرشناسه	:	فتاوی اشکوری، محمد،
عنوان	:	درآمدی بر فلسفه عرفان: تحلیل و نقد دیدگاههای والتر استیپس در کتاب «عرفان و فلسفه» بر مبنای فلسفه و عرفان اسلامی.
مشخصات نشر	:	قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، ۱۳۹۰
مشخصات ظاهری	:	۲۳۲ ص.
شابک	:	۹۷۸-۹۶۴-۴۱۱-۹۱۰-۱
وضعیت فهرست‌نویسی	:	فیبای مختصر.
یادداشت	:	فهرست‌نویسی کامل این اثر در نشانی: http://opac.nlai.ir قابل دسترسی است.
یادداشت	:	کتابنامه.
شماره کتاب‌شناسی ملی	:	۳۷۸۰۴۹۱

شماره ردیف ۱۱۳۶
شماره موضوعی ۳۸- عرفان
۱۳۹۳-۶۹

www.ketab.ir

■ **درآمدی بر فلسفه عرفان: تحلیل و نقد دیدگاه‌های والتر استیسن در کتاب «عرفان و فلسفه» بر مبنای فلسفه و عرفان اسلامی**

● مؤلف: محمد فنایی اشکوری

● ناشر: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)

● چاپ: زم زم

● نوبت و تاریخ چاپ: اول، زمستان ۱۳۹۳

● شمارگان: ۱۰۰۰

● قیمت: ۹۰۰۰ تومان

● دفتر مرکزی: قم، خیابان شهدا، کوی ممتاز، پلاک ۲۸
تلفن و فاکس: ۰۲۵-۳۷۷۴۲۳۳۶

● شعبه مؤسسه امام خمینی (ره): قم، بلوار امین، بلوار جمهوری اسلامی، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)
تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۱۳۶۲۹

۹..... مقدمه معارف پژوهش

۱۲..... یادداشت زلف

فصل اول: تمهید مسئله

۱۷..... فلسفه عرفان

۱۸..... والتر استیس و اثر او

۲۲..... مبانی و روش تحقیق استیس

۲۳..... تجربه‌گرایی

۲۶..... اصالت طبیعت

۲۸..... اصل بی‌تفاوتی علت

۲۹..... ایمان‌گرایی

۳۰..... تجربه و تعبیر

۳۲..... روان‌شناسی عرفان

فصل دوم: مسئله وجه مشترک

۳۷..... پرسش از واقع‌نمایی تجربه عرفانی

۳۸..... شباهت‌های حالات عرفانی

۳۸..... حالات غیرعرفانی

۳۹..... ویژگی‌های تجربه‌های عرفانی از زبان پیشینیان

۴۰..... احوال آفاقی و انفسی

۴۱..... ویژگی‌های احوال آفاقی

۴۲	ویژگی‌های بینابین حالات عرفان آفاقی
۴۳	ویژگی‌های حالات عرفانی انفسی
۴۴	تجربه انحلال فردیت
۴۶	نتیجه‌گیری
۴۷	ملاحظات

فصل سوم: عینیت تجربه عرفانی

۵۷	مقدمه
۵۸	اتقان آنا
۶۰	انتظام به مثابه سرحد عینیت
۶۳	احساس عینیت
۶۴	ملاحظات

فصل چهارم: همتوا و متعلق تجربه عرفانی

۷۳	نفس کلی
۷۵	جوهر فرد عرفانی
۷۶	نفس کلی و خلأ - ملأ
۷۷	واژه خدا
۷۸	صرف‌الوجود
۷۹	حقیقت شاعرانه
۷۹	منزلت نفس کلی
۸۰	ملاحظات

فصل پنجم: دوگانه‌انگاری، یگانه‌انگاری و وحدت وجود

۸۹	نسبت خدا و جهان
۹۰	دوگانه‌انگاری و نقد آن
۹۲	یگانه‌انگاری و نقد آن
۹۲	وحدت وجود

۹۴	موانع اعتقاد به وحدت وجود
۹۶	ملاحظات

فصل ششم: عرفان و منطق

۱۰۳	شطحیات عرفانی
۱۰۴	۱. نظریه شطحیه خطایی
۱۰۵	۲. نظریه سوءتعبیر
۱۰۶	۳. نظر تعارض مصادیق
۱۰۶	۴. نظریه تعدد معانی
۱۰۸	پیامدهای فلسفی شطحیات
۱۱۰	ملاحظات

فصل هفتم: عرفان و زبان

۱۲۵	بیان ناپذیری
۱۲۵	نظریه‌های عرف‌پسند
۱۲۷	نظریه نمادی بودن زبان عرفانی
۱۳۰	منشأ احساس بیان ناپذیری
۱۳۳	ملاحظات

فصل هشتم: عرفان، عقل و زبان در زمان و سرمدیت

۱۴۱	مقدمه
۱۴۲	تناظر سپهرهای عقل و شهود با سپهرهای زمان و سرمدیت
۱۴۹	زبان دین و عرفان
۱۵۲	ملاحظات

فصل نهم: عرفان و بقای نفس

۱۷۱	مشکلات بقای خودآگاهی
۱۷۲	عرفان و ماهیت حیات پس از مرگ
۱۷۴	ملاحظات

فصل دهم: عرفان و اخلاق

۱۸۵	.....	نظریه عرفانی اخلاق
۱۸۹	.....	عرفان و زندگی خوش
۱۹۰	.....	ملاحظات
۱۹۰	.....	بررسی نظریه عرفانی اخلاق
۱۹۴	.....	جایگاه اخلاق در عرفان

فصل یازدهم: عرفان و دین

۱۹۹	.....	نسبت عرفان و دین
۲۰۱	.....	ملاحظات

فصل دوازدهم: خاتمه و خلاصه

۲۰۸	.....	مدعیات اصلی استیسی
۲۱۱	.....	خلاصه ملاحظات
۲۱۳	.....	نتیجه
۲۱۵	.....	منابع
۲۱۸	.....	انگلیسی

نمایه‌ها

۲۲۱	.....	آیات
۲۲۱	.....	روایات
۲۲۲	.....	اشعار
۲۲۴	.....	کتاب‌ها
۲۲۵	.....	موضوعات
۲۲۶	.....	نام‌ها

مقدمهٔ معاونت پژوهش

حقیقت اصیل‌ترین، جاودانه‌ترین و زیباترین راز هستی و نیاز آدمی است که سلسلهٔ مؤمنان و عالمان صادق چه جان‌ها که در راه آن نیاخته، و جاهلان و باطل‌پرستان چه توطئه‌ها و ترفندها که برای محو و مسخ آن نساخته‌اند. چه تلخ‌واقعیتی است مظلومیت حقیقت. و حاشا بن حقیقتی است این واقعیت که در مصاف همیشگی حق و باطل، حق سربلند و برتر است و باطل از بین‌رفتنی و نگونسار. این والا و بالانشینی حقیقت، گذشته از سرشت حق، وام‌دار کوشش‌های خالصانه و پایان‌ناپذیر حقیقت‌جویانی است در عرصهٔ نظر و عمل کمر همت محکم بسته و از دام و دانهٔ دنیا رسته‌اند، و در این میان نقش و تأثیر ادیان و پیامبران الهی، و به‌ویژه اسلام و پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و جانشینان برحق علیهم السلام، برجسته‌ترین است. دانشمندان نام‌آور شیعه رسالت خطیر و بی‌نظیر خود را بهره‌گیری از عقل و نقل و غوص در دریای معارف قرآن و برگرفتن گوهر ناب حقیقت از سیرهٔ آن پیشوایان و عرضهٔ آن به عالم بشری و دفاع جانانه در برابر هجوم باطل‌پرستان حقیقت‌گریز دانسته و در این راه دیده‌ها سوده و جان‌ها فرسوده‌اند. اکنون در عصر بحران معنویت که دشمنان حقیقت و آدمیت هر لحظه با تولید و انتشار فزون از شمار آثار نوشتاری و دیداری و به‌کارگیری انواع ابزارهای پیشرفتهٔ سخت‌افزاری و نرم‌افزاری در عرصه‌های گوناگون برای سیطره بر جهان می‌کوشند، رسالت حقیقت‌خواهان و اندیشمندان حوزوی و دانشگاهی، به‌ویژه عالمان دین، بس عظیم‌تر و سخت‌دشوارتر است.

در جهان تشیع، پژوهشگران حوزوی در علوم فلسفی و کلامی، تفسیری و حدیثی، فقهی و اصولی و نظایر آن کارنامه درخشانی دارند، و تأملات ایشان بر تارک پژوهش‌های اسلامی می‌درخشد. در زمینه علوم طبیعی و تجربی و فناوری‌های جدید نیز پژوهشگران ما تلاش‌هایی چشمگیر کرده، گام‌هایی نویدبخش برداشته و به جایگاه درخور خویش در جهان نزدیک شده‌اند، و می‌کوشند تا با فعالیت‌های روزافزونشان مقام شایسته خویش را در صحنه علمی بین‌المللی بازیابند. ولی در قلمرو پژوهش‌های علوم اجتماعی و انسانی تلاش‌های دانشمندان این مرز و رم آن‌گونه که شایسته نظام اسلامی است به بار ننشسته و آنان گاه به ترجمه و اقتباس نظریات دیگران بسنده کرده‌اند. در این زمینه کمتر می‌توان ردپای ابتکارات و به‌ویژه سلاقت‌های برخاسته از مبانی اسلامی را یافت و تا رسیدن به منزلت مطلوب راهی «ولانو» و «چالش درپیش است». از این رو، افزون بر استنباط، استخراج، تفسیر و تبیین آموزه‌های دینی و سازمان‌دهی معارف اسلامی، کاوش در مسائل علوم انسانی و اجتماع از دیدگاه اسلامی و تبیین آنها از مهم‌ترین اهداف و اولویت‌های مؤسسات علمی به‌ویژه مراکز پژوهشی حوزه‌های علمیه است.

مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی* در پرتو تأییدات رهبر کبیر انقلاب اسلامی و حمایت‌های بی‌دریغ خلیف صالح وی، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای «مد ظله العالی» از آغاز تأسیس براساس سیاست‌ها و اهداف ترسیم‌شده از سوی حضرت آیت‌الله محمدتقی مصباح یزدی «دامت برکاته» به امر پژوهش‌های علمی و دینی اهتمام داشته و در مسیر برآوردن نیازهای فکری و دینی جامعه، به پژوهش‌های بنیادی، راهبردی و کاربردی پرداخته است. معاونت پژوهش مؤسسه برای تحقق این مهم، افزون بر برنامه‌ریزی و هدایت دانش‌پژوهان و پژوهشگران، در زمینه نشر

آثار محققان نیز کوشیده و بحمدالله تاکنون آثار ارزنده‌ای را در حد توان خود به جامعه اسلامی تقدیم کرده است.

کتاب پیش روی، پژوهشی است در قلمرو فلسفه عرفان که با تلاش پژوهشگر ارجمند جناب آقای دکتر محمد فنائی اشکوری نگارش یافته است. هدف اصلی نویسنده ارائه تطبیقی مباحثی از فلسفه عرفان برای شکل‌گیری فلسفه عرفان اسلامی است.

معاونت پژوهش از مؤلف محترم و حجت‌الاسلام والمسلمین آقای علی امینی‌نژاد که با مطالعه ارائه نظرهای سودمندشان، بر اتقان و غنای اثر افزوده‌اند، صمیمانه سپاسگزاری می‌کند و ترفیغی روزافزون ایشان را از خداوند منان خواستار است.

معاونت پژوهش

مؤسسه آه‌رزشی و پژوهشی امام خمینی

یادداشت مؤلف

چند دوره تدریس فلسفه عرفان با محوریت کتاب عرفان و فلسفه والتر استیس زمینه‌ای مساعد نگارنده معرفی، تحلیل و نقد کتاب یادشده را به عنوان گامی در معرفی فلسفه عرفان بر عهده گیرد و با طرح نظریات بدیل اسلامی راه را برای عرضه فلسفه عرفان تطبیقی هموار کند.

این نوشتار مشتمل بر ده‌انده فصل است. فصل اول به مباحث تمهیدی اختصاص دارد که در آن به معرفی و معرفی‌های همچون طرح مسئله، انگیزه استیس در عرضه این پژوهش، معرفی و اثرش، بیان روش تحقیق، اصول و مفروضات او می‌پردازد.

به جز فصل اول که نویسنده به مباحث خدوماتی این تحقیق می‌پردازد و دیدگاه‌های استیس را در این زمینه بررسی می‌کند، فصل‌های دیگر کتاب مشتمل بر دو بخش است. در بخش نخست هر فصل گزارشی اجرائی از مباحث و مواضع استیس عرضه می‌شود. از آنجاکه حجم فصول کتاب استیس نسبتاً طولانی و حاوی انبوهی از دعاوی و شواهد است، به طوری که به خاطر سپردن دیدگاه‌ها و ادله او برای خواننده دشوار می‌نماید، و مراجعه به متن برای یافتن جان کلام او وقت‌گیر است، مطالعه چنین ملخصی سودمند خواهد بود. این سخن بدین معنا نیست که خواننده با مطالعه این گزارش از مراجعه به اصل کتاب بی‌نیاز می‌شود؛ بلکه این گزارش تنها برای کسانی سودمند است که اصل کتاب را دست‌کم یکبار به‌دقت خوانده باشند.

بخش دوم از هر فصل، که با عنوان «ملاحظات» طرح شده است، عهده‌دار نقد نگارنده بر آرای استیس، و در مواردی عرضه نظریه جای‌گزین براساس حکمت و عرفان اسلامی است.

از آنجاکه کتاب استیس نسبتاً مفصل است، و گزارش، تحلیل و نقد تفصیلی آن حجمی دست‌کم معادل حجم اصل کتاب می‌طلبد - چیزی که فعلاً مقدور نیست - چاره‌ای جز سخن گفتن بر سبیل اشاره و اختصار نیست. از این رو، نکات نقدی و نظریات مطرح‌شده به نحو اشاره بیان شده‌اند؛ به طوری که نیل به مقصود، متوقف بر آشنایی خواننده با حکمت و عرفان اسلامی، یا استفاده از توضیحات استادان صاحب نظر در این زمینه است.

گفتنی است فصول این نوشتار برابر و هماهنگ با فصول کتاب استیس نیست. کتاب او هشت فصل دارد، اما این نوشتار در رازده فصل تنظیم شده است. این تفاوت بدان روست که هریک از فصل‌های سوم و هشتم کتاب استیس را به دو فصل تقسیم کردیم و فصلی را نیز به بحث نسبت عرفان با عقل و زبان با استفاده از دیگر آثار استیس اختصاص دادیم، و در پایان هم فصلی را به عنوان خاتمه و نتیجه افزودیم.

این نوشتار کوششی است مقدماتی برای سامان دادن به درس فلسفه عرفان و کمکی به استادان و دانشجویان علاقه‌مند به این موضوع، و پیش‌درآمدی بر متن درسی منقح و مطلوبی که ان‌شاءالله در این زمینه نگاشته خواهد شد. از این رو، تذکار اندیشه‌وران صاحب‌نظر برای رفع کاستی‌ها و نارسایی‌های این اثر متنی خواهد بود بر نگارنده و هموارکننده راه برای نگارش متن درسی مناسب.

لازم می‌دانم از استاد محترم، آیت‌الله سیدیدالله یزدان‌پناه که پیش‌نویس اولیه نوشتار را مطالعه و نکات سودمندی را یادآوری کردند، صمیمانه سپاسگزاری کنم.

همچنین باید از جناب آقای علی‌رضا تاجیک سپاسگزار باشم به خاطر دقت نظرهایشان در ویرایش متن. از خوانندگان محترم سپاسگزار خواهم شد اگر نظرات و پیشنهاداتشان را از طریق وبسایت مؤلف به نشانی fanaei.ir ارسال فرمایند.

محمد فتایی اشکوری

قم، بهار ۱۳۹۳

www.ketab.ir